

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXIII.

Fasc. 5.

FANTOLY ZSANETT

**A jogi személy büntetőjogi felelőssége
Hollandiában**

SZEGED
2003

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXIII.

Fasc. 5.

FANTOLY ZSANETT

**A jogi személy büntetőjogi felelőssége
Hollandiában**

SZEGED
2003

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

LÁSZLÓ BLUTMAN, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
IMRE SZABÓ, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja
a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BLUTMAN LÁSZLÓ, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
SZABÓ IMRE, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

Bevezetés

Magyarországon a jogi személlyel szemben a büntetőjog eszközeivel történő fellépés kérdése az elmúlt években megosztotta a jogásztársadalmat, mind az elméleti, mind a gyakorlati büntető jogászok körében.¹

A jogi személy büntetőjogi felelőssége dogmatikai problémáinak átfogó áttekintése nem képezi jelen írás tárgyát, tekintve, hogy a témában számos tanulmány napvilágot látott már. Célunk egy fejlett jogállam működőképes jogi szabályozásának a bemutatása egy olyan jogintézmény vonatkozásában, amely mind elméleti alapjait, mind gyakorlati megvalósításának kérdéseit tekintve nem kellően kidolgozott hagyományos jogi kultúránk számára. A témában szerzett holland tapasztalatok hasznosítása a közeljövőben indokolt lehet a magyar joggyakorlat számára is.

1. Történeti fejlődés

Az 1881-ben megalkotott első holland büntető kódex még elzárkózott a jogi személy büntetőjogi felelősségének elismerése elől, az 1881-es törvényhozó hatalom szerint a jogi személy nem követhetett el bűncselekményt. („*universitas delinquere non potest*”)

1881 után azonban sok különleges (főleg gazdasági és adó-) törvénybe iktattak be szabályozásokat a jogi személyek, valamint a vezető funkcionáriusok büntethetőségéről.

A gazdasági bűncselekményekről szóló 1950. évi törvény (a továbbiakban GBT) 15. cikkébe szélesebb körű rendelkezés került a jogi személy büntethetőségéről. A kiszélesített szabályozást azért tartották szükségesnek, mert a vállalkozók tevékenységüket egyre inkább társaságok keretei között gyakorolták, jogsértő cselekményeiket mind gyakrabban jogi személyek „leple alatt” végezték, miközben a büntetőjog még nem volt kellőképpen felkészülve az ilyen típusú jogsértések kezelésére.

A jogi személyek száma a gazdasági életben fokozatosan és erőteljesen növekedett, ezért az 1976. június 23-i törvény 377. pontjával a jogi személy generális büntethetőségét beemelték a Büntető Törvénykönyv 51. cikkébe. Mivel a jogi személy büntethetősége ezúton általánossá vált, így a különböző szakmai melléktörvényekben² és alsóbb szintű jogforrásokban szereplő – a jogi személyek büntethetőségével foglalkozó – számtalan külön rendelkezés hatályát veszítette.

A törvényhozó hatalom az 51. cikket – már megalkotásakor is – elsősorban gyakorlati jellegű szabályozásnak tekintette. Kevés figyelmet szenteltek a dogmatikai következetességre, valamint – a holland büntetőjogban speciális – gazdasági - és az általános

¹ Az Országgyűlés által megalkotott 2001. évi CIV. törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről rendelkezik, hatályba lépésének napja hazánkban az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépése.

² A „szakmai melléktörvények” kifejezés alatt olyan normák értendők, amelyek – a holland Btk. mellett, de attól szerkezetileg elkülönülten – büntetőjogi tárgyú rendelkezéseket tartalmaznak.

büntetőjog közötti megkülönböztetésre.³ A rendelkezést időközben többször módosították, az utolsó törvénymódosítás 1990. május 23-án történt és 1991. április 1. napjától hatályos.⁴

2. Személyi hatály

A jogi személy fogalma elsősorban polgári jogi vonatkozásban értendő, figyelemmel a holland Polgári Törvénykönyv 2:1 és azt követő cikkeire.⁵ Ugyanakkor a jogi személy létesítésénél esetlegesen jelentkező polgári jogi hiányosságok nem képezik akadályát annak, hogy az adott társaság a Büntető Törvénykönyv 51. cikkének hatálya alá tartozék.

A törvényhozó az 51. cikk 3. bekezdésében kiszélesítette a rendelkezés személyi hatályát, így a jogi személlyel egy tekintet alá esik a jogi személyiséggel nem rendelkező (betéti és közkereseti) társaság, a társulás, a hajózási vállalat és az alapítvány.⁶

Amennyiben a jogi személy bűncselekményt követ el, büntethetőek a „*tényleges irányítók és megbízók*” is. Ezzel a megfogalmazással a jogalkotó azokra a természetes személyekre céltzott, akik a jogi személy által elkövetett bűncselekményben ténylegesen érintettek. Nem szükséges, hogy ezek a személyek formailag is a jogi személy vezetői, igazgatói vagy tulajdonosai legyenek. A holland Legfelsőbb Bíróság, a Hoge Raad (a továbbiakban HR.) szerint olyan személy is lehet tényleges irányító, aki szervezetileg a jogi személy irányítása alá rendelt.⁷

Az 51. cikk a jogi személy által „*elkövetett bűncselekmény*”-ről szól, az „*elkövetés*” fogalmát mind a tettesek, mind a részesek vonatkozásában használja. A jogi személy tehát bármilyen elkövetői formában részt vehet a bűncselekményben, így lehet önálló vagy közvetett tettes, társtettes, felbújtó és bűnsegéd is. A „*bűncselekmény*” fogalma jelzi azt, hogy a jogi személyek büntethetősége nem korlátozódik a büntettekre, hanem a vétségekre is kiterjed. Feltételezhetjük, hogy a tényleges irányítók és megbízók is bűncselekményt követnek el, már az 1881-es törvényhozó is alkalmazhatónak tekintette a

³ MULDER, G.E. – FOKKENS, J.W.: De rechtspersoon als dader. *NJB*, 1976, 496–498.p. In: Cleiren-Nijboer: Van Woensel. Kluwer, Deventer, 2002. 342. p.

⁴ A jelenleg hatályos törvényszöveg:

51. cikk – 1. Bűncselekményt elkövethetnek természetes személyek és jogi személyek.

– 2. Amennyiben jogi személy követ el bűncselekményt, kezdeményezhető büntetőjogi felelősségre vonás, és kiszabhatók a törvényben meghatározott büntetések és intézkedések — amennyiben azok alkalmazhatók:

1° a jogi személyre, vagy

2° azokra a személyekre, akik a bűncselekmény elkövetésére megbízást adtak, valamint azokra a személyekre, akik a tiltott magatartás tényleges irányítói voltak, vagy

3° az 1° és 2°-ban említettekre együttesen.

– 3. Az iménti bekezdések alkalmazása szempontjából a jogi személlyel egy tekintet alá esik: a jogi személyiséggel nem rendelkező társaság, a társulás, a hajózási vállalat és az alapítvány.

⁵ A törvénycikk ilyen módon való megjelölése a holland törvény alapján történt.

⁶ Az adózási egység – a forgalmi adóról szóló 1968. évi törvény 7. cikkének 4. bekezdésében és a társasági adóról szóló 1969. évi törvény 15. cikkének 1. bekezdésében – az 51. cikk értelmében nem tekinthető jogi személynek. Lásd e tárgykörben a Hoge Raad, a holland Legfelsőbb Bíróság (a továbbiakban: HR) határozatát: 1999. június 29., *NJ* 1999, 719.

⁷ HR 1992. január 22., *Nederlandse Jurisprudentie* (a továbbiakban *NJ*) 1992, 414.

bűncselekmény-fogalmat minden olyan személy vonatkozásában, aki a cselekményben való érintettsége folytán büntethető.

A holland büntetőjogban ismert a „*funkcionális tettes*” („gyakorlati elkövető”)⁸ jogintézménye. A funkcionális tettes olyan személy, aki – a magyar büntetőjogban meghonosodott közvetett tetteshez hasonlíthatóan – egy felhasznált személy által követ el bűncselekményt. Bizonyos feltételek mellett a felhasznált személy által elkövetett cselekményt a funkcionális tettesnek számítják be; úgy tekintik, mintha ő maga követte volna el az adott bűncselekményt. A jogi személyek büntethetősége szoros rokonságban áll a funkcionális tetteség intézményével, mivel a jogi személyek is természetes személyek által hajtanak végre tetteket. Azonban a jogi személy – akár tettesi, akár részesi – büntethetőségéhez szükséges, hogy a természetes személy (büntetendőnek ítélt) magatartása a jogi személynek felróható legyen.

A felróhatóság meghatározásánál kiemelkedő jelentőséggel bírnak az ún. „*vasdrótkritériumok*” („*Ijzdraadcriteria*”).⁹ Lényegük, hogy a jogi személy tetteskénti felelősségének megállapításához – mind büntettek, mind vétségek esetén – szükséges, hogy a jogi személy a természetes személy, mint funkcionális tettes által tanúsított tiltott viselkedést elfogadta, vagy korábban az ilyen jellegű viselkedés ellen nem lépett fel.

3. A jogi személy büntethetőségének feltételei

A holland joggyakorlat a jogi személy büntethetőségének vizsgálatára az alábbi három kérdést vetette fel és dolgozta ki:

- a) A jogi személy tekinthető-e az adott jogi norma, tényállás címzettjének?
- b) A természetes személy által elkövetett tiltott cselekmény betudható-e a jogi személynek?
- c) Fennáll-e a jogi személynél a bűnösség?

Vétségek esetén általában a szándékosság bizonyítása nem tartozik a kritériumok közé, ezért ilyenkor csak az első két kérdésfelvetés van napirenden.

⁸ E tárgykörben lásd még FANTOLY ZSANETT: A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiságának kérdésköre a holland és francia jogban, tekintettel a küszöbön álló magyar szabályozásra. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica*, Tomus LIII., Fasciculus 10., Szeged, 1998. (Szabó András Emlékkönyv), 142. p.

⁹ A „vasdrótkritérium” elnevezés abból a holland „vasdrót”-esetből származik, amikor is egy vasdrótok exportálásával foglalkozó cég menedzsere nem megfelelően töltött ki néhány formanyomtatványt és az exportálás során is helytelenül járt el, amikor nem küldte meg az illetékes hatóságoknak a szükséges okmányokat. A büntetőeljárás a társaság tulajdonosa ellen indult és a holland Legfelsőbb Bíróság elmarasztaló ítélete is vele szemben született meg. A döntés indokolása szerint a tulajdonos ellenőrzést gyakorolt a menedzser fellett, ismerte és elfogadta annak jogszabálysértő tevékenységét. Jelen eset kapcsán alakult ki a holland joggyakorlatban az a kritérium, hogy az elkövetőnek mindig a gazdasági társaság hatáskörén belül kell cselekednie és még ekkor is csak abban az esetben áll meg a gazdasági társaság felelőssége, ha a.) a gazdasági társaságnak joga (és kötelessége) volt meghatározni, hogy az alkalmazott hogyan cselekedjék, illetve b.) a cselekmény besorolható a társaság szokásos üzleti tevékenységi körébe. Lásd FANTOLY ZSANETT: *i. m.* 141. p.

3.1. A jogi személy mint a jogi norma címzettje

Az első feltétel arra a kérdésre keresi a választ, hogy a jogi személy az adott jogi norma címzettjének tekinthető-e. Ebben benne rejlik annak a kérdése, hogy az adott bűncselekmény elkövethető-e jogi személy által. Az 51. cikk értelmében a jogi személyek alapján véve minden bűncselekményt elkövethetnek. Azok a bűncselekmények azonban, amelyeknek magját a fizikai fellépés alkotja (például magánlaksértés, erőszakos közöszlítés vagy erőszakot feltételező más bűncselekmények stb.) kivételt képeznek, bár a szakirodalomban ezzel kapcsolatban megoszlanak a vélemények.¹⁰ Ezenkívül előfordulhat, hogy személyes kvalifikáltsághoz kötött különös bűncselekményről van szó és amennyiben a jogi személy nem rendelkezik a szükséges (például tulajdonosi) minőséggel, az adott jogi norma nem alkalmazható rá.¹¹

3.2. A természetes személy magatartásának a jogi személy „számlájára való írása”

A második kérdés úgy hangzik, hogy a természetes személy által tanúsított viselkedés betudható-e a jogi személynek. Az 51. cikk szabad kezét ad a bírónak annak megítélésében, mely körülmények között kerülhet erre sor. Ezért a Legfelsőbb Bíróság kezdetben néhány eseti döntésében¹² a „vasdrótkritériumokat” nyilvánította alkalmazandóknak a kérdés megválaszolására: ha a jogi személy dönthetett arról, hogy a természetes személy által tanúsított viselkedés megtörténjen-e, illetve elfogadta a konkrét viselkedést, vagy el szokott fogadni ilyesféle viselkedést, felelőssége fennállt. A 2001. november 13-án született 2002, 219-es határozatában azonban a Legfelsőbb Bíróság elhatárolta magát a „vasdrótkritériumok”-tól azon megfontolás alapján, hogy a „vasdrótkritériumok” bíróság általi alkalmazásában benne rejlett a veszély, hogy könnyen a vádlott jogi személy számlájára lehetett írni a természetes személy törvénysértő magatartását. Azt még nem lehet tudni, hogy ezzel a döntéssel mennyire járják a végüket a „vasdrótkritériumok” alkalmazási lehetőségei. Ésszerű lenne, hogy ezek a kritériumok még mindig relevánsak legyenek, amennyiben olyan viszonylag „egyszerűbb” jogi személyekről van szó, amelyek a terjedelmüket és a vállalatvezetésüket tekintve nem különböznek lényegesen a természetes személyek által működtetett egyéni vállalkozásoktól. Továbbá egyelőre még az sem kidolgozott, hogy milyen alapon történjen a természetes személy magatartásának a jogi személy részére történő betudása, ha a „vasdrótkritériumok” nem alkalmazhatóak a továbbiakban. A Legfelsőbb Bíróság döntése erről ugyanis nem szól.

Az újabb ítélkezési gyakorlat kialakításáig szükségesnek tartjuk tehát a „vasdrótkritériumok” valamivel részletesebb ismertetését.

¹⁰ HULLU amellett érvel, hogy a jogi személyek – természetes személyeken keresztül – mindenfajta bűncselekményt elkövethetnek, még ha gyakorlati szempontból nézve nem is lenne ezen jogi szerkezetre szükség. Hullu, D. 2000., III.1.8.2. In. CLEIREN-NUBOER: *Van Woensel*. Kluwer, Deventer, 2002. 347. p.

¹¹ Lásd HR 1994. december 20., DD 95, 151. Továbbá azokat a minőséghez kötött bűncselekményeket sem követhetik el jogi személyek, amelyek a természetes személyi minőséghez kapcsolódnak (mint például a holland büntetőjogi kódex 192. cikkében szereplő tanú és a 386. cikkében szereplő hajótűz).

¹² HR 1981. július 1., NJ 1982 80.; HR 1992. január 14., NJ 1992, 413.

3.2.1. A „vasdrótkritériumok”

A „vasdrótkritériumok” első eleme a *rendelkezési kritérium*, amelyről akkor van szó, ha a természetes személy által tanúsított magatartás a jogi személy befolyási övezetén belül van, azaz ha a jogi személy (vezetése) rendelkezési jogot gyakorolhat az adott viselkedés felett. Ez csak akkor áll fenn, ha a cselekményt a vállalati tevékenységek keretében hajtják végre.¹³ Rendelkezési hatalomról nemcsak a jogi értelemben vett alárendeltek, beosztottak vonatkozásában lehet szó; a jogi személy az igazgatók, vezetők, tanácsadók és végrehajtók felett is gyakorolhat rendelkezési hatalmat. A rendelkezési hatalom meglétéhez nem szükségszerű jogi-hatalmi viszony; a tényleges hatalmi viszony is eredményezhet rendelkezési hatalmat.

A második elem, az *elfogadási kritérium* arra vonatkozik, hogy a jogi személynek el kellett fogadnia vagy el szokta fogadni a természetes személy által tanúsított tiltott cselekvést. Az elfogadásnak a konkrét magatartásra kell vonatkoznia, beleértve azokat a körülményeket, melyek ezen viselkedést büntetendővé teszik. Az engedély nélkül végrehajtott bűncselekmény esetén a jogi személynek nemcsak a végrehajtást kell elfogadnia, hanem azt is, hogy az engedély nélkül történt. A bírói gyakorlat azonban azt tükrözi, hogy a viselkedés törvénytörő voltának ismerete nem követelmény. Továbbá nem feltétlenül szükséges az sem, hogy az elfogadás a konkrétan felrótt cselekményre vonatkozzon; elegendő, ha a jogi személy korábban ilyen jellegű viselkedések felett „szemet hunyt”. Valószínű tehát, hogy az elfogadási követelmény esetlegesen szándékot implikál, bár egyes szerzők úgy vélik, hogy elegendő, ha a viselkedés beleillik a vállalat politikájába, és nem tartják szükségesnek a szándékosság bizonyítását.¹⁴ A legszélsőségsébb álláspontot *Torringa* képviseli, aki szerint az utasítások ellenében cselekvő természetes személy magatartása is megalapozza a jogi személy felelősségét.¹⁵

A gondatlanságból elkövetett bűncselekmények (mint pl. a gondatlanságból elkövetett emberölés, 307. cikk) tekintetében is alkalmazhatóak a „vasdrótkritériumok.” Ebben az esetben nem szükséges, hogy az elfogadási kritérium a bűncselekmény összes tényállási elemére vonatkozzon: elegendő a gondatlan magatartás elfogadása, feltéve, hogy az eredmény (az elhalálozás a gondatlanságból elkövetett emberölés esetében) a jogi személynek felróható.

3.2.2. A természetes személy magatartásának a jogi személy „számlájára való írásával” kapcsolatos kritériumokról alkotott egyéb nézetek

Egyes szerzők a természetes személy cselekményének a jogi személy „számlájára történő írásával” kapcsolatban – már a korábban említett 2001. november 13. napján született legfelsőbb bírósági döntés meghozatala előtt – más kritériumok mellett szálltak síkra, mint az előbbieken ismertetett „vasdrótkritériumok”.

E kritériumok egyike – a *társadalmi érintkezés modellje* – a polgári jogból átemelt jogintézmény:¹⁶ azt vizsgálja, hogy a természetes személy által tanúsított tiltott magatar-

¹³ HR 1992. január 14., NJ 1992, 413.

¹⁴ STRUARDS, G.A.M.: Aansprakelijkheidsgronden. In. CLEIREN-NIJBOER: i. m. 348. p.; STRIEN, A.L.J.: *Het daderschap van de rechtspersoon bij milieudelicten*. Uo.

¹⁵ TORRINGA, R.A.: *De rechtspersoon als dader, strafbaar leidinggeven aan rechtspersonen*. Uo.

¹⁶ HR 1979. április 6., NJ 1980, 34.

tás úgy jelenik-e meg a társadalmi érintkezésben, hogy annak a jogi személy által tanúsított viselkedésnek kell minősülnie.¹⁷

A jogi személy feladatával és célkitűzésével jellemezhető másik kritérium a GBT (azóta már hatályon kívül helyezett) 15. cikkének szövegéből kölcsönözten arra keresi a választ, hogy a cselekményt a jogi személy feladatának és célkitűzésének keretén belül hajtották-e végre? Ez a kritérium nem követeli meg, hogy a bűncselekmény a jogi személy vállalat-politikájának a következménye legyen: a magatartás kifejtőjének önhatalmúlag, – esetleg az utasítások ellenében – történő fellépése nem jelent akadályt abban, hogy a bűncselekményt a jogi személynek beszámítsák.

A Legfelsőbb Bíróság az 1948. január 27-én hozott 1948, 197-es döntésében alkalmazta először az ún. *haszonszerzési kritériumot*, amely azt vizsgálja, hogy jogi személynek hasznára válhatott-e – vállalkozása szempontjából – a természetes személy által realizált cselekmény?

Egyes szerzők szerint a „vasdrótkritériumok”-nak nem kellene érvényesülniük az olyan viselkedésmódokkal elkövetett bűncselekményeknél, amelyeknél – hasonlóan a magyar büntetőjogban ismert tartós- és állapot bűncselekményekhez – maga a birtokban tartás vagy jogellenes állapot fenntartása büntetendő.¹⁸ Ennek a nézetnek az alapját a – túlságosan sok nikotinsavat tartalmazó vagdalt hús tárolásával kapcsolatos – 1977. május 24-i Legfelsőbb Bírósági határozat (NJ 1978, 330.) képezi, amelyben a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a „vasdrótkritériumok” alkalmazása nem szükségszerű. Lehetséges azonban, hogy a Legfelsőbb Bíróság itt nem a viselkedés passzív jellegét tartotta döntő jelentőséggel bírónak, hanem azt, hogy a jogi személy büntethetősége ebben az esetben a GBT 15. cikkén alapszik, amelyben megállapították, hogy akkor állapítható meg a jogi személy tettessége, amennyiben a törvénsértő magatartást a jogi személy szféráján belül fejtik ki.

3.3. A bűnösség

A jogi személy büntetőjogi felelősségének megállapításánál a bűnösséget mindig vizsgálni kell. Az alábbiakban megvizsgáljuk, mikor tekinthető a jogi személy magatartása szándékosnak és mikor gondatlannak.

3.3.1. Szándékosság

Amennyiben egy vállalkozás bűncselekmények elkövetésére van berendezkedve, vagy az igazgatóság – a cégen belül – bűncselekmények elkövetését támogatja, megállapítható a szándékosság.¹⁹ Abban az esetben, ha a szándékosságot nem lehet a fenti körülményekből egyértelműen levezetni, a természetes személy által tanúsított szándékosságot kell a jogi személynek beszámítani. Az a kérdés, hogy ki által tanúsított szándékosság „írható a jogi személy számlájára”, a jogi személy belső felépítésétől és az érintett ter-

¹⁷ Egyébként a Hágai Bíróság (Hof's-Gravenhage) egy büntető ügy esetében alkalmazta ezt a kritériumot először 1989. február 13-án hozott döntésében, NJ 1989, 707.

¹⁸ TORRINGA, R.A.: Strafbbaarheid van rechtspersonen. 1984, p. 90–91.; Strien, A.L.J.: Het daderschap van de rechtspersoon. in: Daderschap en deelneming. In: CLEIREN–NUBOER: i. m. 348. p.

¹⁹ HR 1950. március 14., NJ 1952, 656.

mészertes személyek feladat- és felelősségi körétől függ.²⁰ Általában a vezető funkcionáriusok által tanúsított szándékosság a jogi személy „számlájára írható.”²¹ A tényleges hatalommal rendelkező személy szándékossága is – még ha az illető személy formailag nem is cégvezető – a jogi személynek betudható.²² A bűncselekmény elkövetője, a tényleges végrehajtó szándékos magatartását azon körülmények között is a jogi személy „számlájára lehet írni”, ha az előbb említett személynek nem volt engedélye a vezetőség-től a magatartás kifejtésére.²³ Nem feltétlenül szükséges, hogy az a személy, aki által tanúsított szándékosságot a jogi személynek beszámítják, megegyezzen azzal a személlyel, aki a bűncselekményt végrehajtotta.

3.3.2. Gondatlanság

Gondatlanságból elkövetett bűncselekmény esetén a bűnösség közvetlenül a jogi személynél vizsgálendő. Ez a gondatlanság állhat például a nem megfelelő (vagy semmilyen) utasítás adásából vagy nem megfelelő ellenőrzés gyakorlásából. Kiemelendő e tárgykörben a Leeuwardeni Bíróság 1987. december 23. napján született határozata – NJ 1988, 981 –, ahol egy kórház által elkövetett gondatlan emberölés esetét (307. cikk) állapították meg abban az ügyben, amikor az egyik szerelő az altatókészülék javításánál az oxigén és a kéjgáz csatlakozását összecserélte, minek következtében egy beteg elhalálozott. A kórház bűnösségét azzal indokolták, hogy a vezetőség nem ellenőrizte a készülék karbantartását, és nem adott kellő utasítást a javítások elvégzésével kapcsolatban, miközben a karbantartó szolgálatnak nem volt rálátása arra, mit is csinált a szerelő; ráadásul a készüléken nem végeztek rendszeresen karbantartást, mert a készülék hivatalosan nem volt már használatban.

4. A tényleges irányítókra vonatkozó rendelkezések

A tényleges irányító büntetőjogi felelőssége – az 51. cikk 2. bekezdésének 2. pontja alapján – járulékos jellegű: feltétele a jogi személyt terhelő bűncselekmény elkövetése. Ha nem bizonyítható, hogy a jogi személy bűncselekményt követett el, akkor a tényleges irányító büntethetősége sem jöhet szóba, amelyből következik a felmentés vagy az eljárás megszüntetése.

A Legfelsőbb Bíróság két feltételt fogalmazott meg a tényleges irányító vonatkozásában, az ún. „Slavenburg-kritériumokat”, amelyek nagy hasonlóságot mutatnak a korábbiakban ismertetésre került „vasdrótkritériumok”-kal.

A „Slavenburg-kritériumok” értelmében a tiltott viselkedés tényleges irányításáról van szó:

²⁰ Kamerstukken II. 1975, 76, 13 655, 2. szám, 19. p.

²¹ Ha például az igazgató tud arról, hogy a könyvelő hamis számlákat állít ki, ezen tudomás önmagában megalapozza a jogi személy büntetőjogi felelősségét.

²² HR 1982. november 3., NJ 1983, 510.; HR 1985. április 9., NJB 1985, p. 658, 7. jogeset: az olyan könyvelő (a bűncselekmény tényleges végrehajtója) által tanúsított szándékosságot, aki egy másik társaság alkalmazásában áll, de két olyan személy megbízásából cselekszik, akik ténylegesen nagy befolyással rendelkeznek a vádlott jogi személyben, ezen (utóbb említett) jogi személy számlájára lehet írni.

²³ HR 1996. október 15., NJ 1997, 109.

- a) amennyiben a vádlott elmulaszt intézkedéseket hozni a tiltott viselkedés megelőzésére, annak ellenére, hogy erre jogosult és kötelezett, és
- b) ezáltal belenyugszik abba, hogy a tiltott cselekmény bekövetkezik, így voltaképpen szándékosan elősegíti a magatartás kifejtését.²⁴

4.1. Intézkedések elmulasztása

A tényleges irányításra vonatkozó ezen kritérium azt foglalja magában, hogy a vádlott elmulasztott intézkedéseket hozni a tiltott viselkedés(módok) megelőzésére, annak ellenére, hogy erre jogosult és kötelezve volt. Ez a kritérium alapján a tényleges irányító tisztán mulasztásos magatartást tanúsít. A bűncselekmény elkövetésében való tényleges részvétel vagy a magatartás kifejtése fölött való ellenőrzés gyakorlása nem szükséges; a tényleges irányításhoz elegendő olyan intézkedés megtétele is, amely a tiltott magatartáshoz vezet.²⁵

Ugyanakkor a tiltott viselkedés megelőzésére történő intézkedések meghozatalának elmulasztása csak abban az esetben büntethető, amennyiben a vádlott jogosult és kötelezett volt az intézkedések meghozatalára. A beavatkozásra való jogosultság akkor áll fenn, ha a vádlott rendelkezési joggal bír a jogi személynek tulajdonított magatartás fölött. A rendelkezési jog birtokosai lehetnek például vezetők, igazgatósági tagok, megbízottak, osztályvezetők, fiókvállalati vezetők. A jogi személlyel való hivatalos viszony azonban nem szükséges: olyan személy is tekinthető tényleges irányítónak, akinek formailag semmi köze sincs a jogi személyhez, ám ténylegesen mégis kézben tartja az irányítást.²⁶

A beavatkozásra való jogosultság mellett szükséges, hogy a vádlott arra kötelezve is legyen. Amennyiben például az egyik igazgatósági tag – jóllehet jogosult beavatkozásra, ám a társaság határozatai és a társaságon belül meglévő feladatmegosztás alapján elsősorban egy másik igazgatósági tagnak kell ezt megtennie – nem lép fel, kötelezettsége hiányában nem vonható felelősségre sem.²⁷

4.2. Az eshetőleges szándék

A tényleges irányításra vonatkozó második feltétel azt tartalmazza, hogy a vádlott előre látja és belenyugszik abba, hogy a tiltott viselkedés elő fog fordulni, és így szándékosan elősegíti e magatartás bekövetkeztét. Ez azt jelenti, hogy a vádlott – legalább eshetőleges – szándékának ki kell terjednie a tiltott viselkedésre. Önmagában az a tény, hogy illetet volna, hogy a vádlottnak tudomása legyen az adott magatartásról, nem elég.²⁸

Az (eshetőleges) szándéknak személyesen a tényleges irányítónál kell fennállnia; például egy vezetőségi tag birtokában levő információ nem eredményezi azt, hogy a vezetőség egészét – és ezáltal a többi vezetőségi tagot – tekintve feltételezhető legyen, hogy nekik is tudomásuk volt a cselekményről.²⁹

²⁴ HR 1986. december 16., NJ 1987, 321-322.; HR 1992. január 21., NJ 1992, 414.; lásd még HR 1994. január 18, DD 94, 206.

²⁵ HR 1987. február 10., NJ 1987, 662.

²⁶ HR 1981. június 16., NJ 1981, 586.

²⁷ Hof's-Gravenhage 1987. december 2., NJ 1988, 433.

²⁸ HR 1985. november 19., NJ 1986, 125, 126.

²⁹ Hof's-Gravenhage 1987. december 2., NJ 1988, 433.

A szándékosságnak a tiltott magatartásra kell irányulnia, azaz a cselekményre és azokra a körülményekre, melyek e viselkedést büntetendővé teszik. Ez az eset áll fenn, amikor egy közlekedési vállalatban olyan utasításokat tesznek közzé, amelyek nem teljesíthetők a menetidőről szóló határozat megszegése nélkül és az utasítást adó igazgató számolt azzal, hogy a kihágások elkülöníthetetlenek.³⁰

A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a tényleges irányító eshetőlegesen szándékaról akkor van szó, amennyiben a vádlott által ismert tény vagy körülmény közvetlen kapcsolatban áll a felrótt bűncselekménnyel.³¹ A kialakult bírói gyakorlat szerint a tényleges irányításhoz elegendő, hogy a vádlott tudott a jogi személy által korábban elkövetett hasonló bűncselekményekről; a felrótt konkrét bűncselekmény (re való esély) tudatos elfogadását ez esetben nem szükséges bizonyítani.

Nem tisztázott a tényleges irányításra vonatkozó szándékossággal kapcsolatos kritérium a jogi személy által gondatlanságból elkövetett bűncselekmények tekintetében. Érvelni lehetne amellett, hogy a szándékosságnak csakis a jogi személy magatartására kell irányulnia és azokra az egyéb objektív ismérvekre nem, amelyeknél a bűnösség vizsgálendő (például az elhalálozásra a gondatlanságból elkövetett emberölés esetében).

A tényleges irányító a bűncselekmény végrehajtójaként is felelősségre vonható, azaz a vezető funkcionárius akkor is büntethető tényleges irányítóként, amennyiben ő személyesen hajtotta végre a jogi személy terhére rótt bűncselekmény egyes elemeit.³²

5. A megbízókra vonatkozó rendelkezések

Az 51. cikk 2. bekezdésének 2. pontjában szabályozottan a megbízást adó személy büntetethezősége – csakúgy, mint a tényleges irányító – kiegészítő jellegű: feltétele a jogi személyt terhelő bűncselekmény elkövetése. A megbízás-adás fogalma azonban szűkebb, és szorosabb kapcsolatot sugall a bűncselekménnyel, mint a tényleges irányítás. Ez lehet annak a magyarázata, hogy a megbízás-adásra vonatkozó joggyakorlat rendkívül szegényes.

A „megbízás” fogalma azt implikálja, hogy nyomatékos utasítást kell adni; csupán a bűncselekmény megengedése nem elég a megbízásadáshoz. Amennyiben azonban a megbízásadást több bűncselekmény vonatkozásában is bizonyítható, nem szükséges, hogy minden egyes bűncselekmény esetében külön történjen felszólítás.³³

A megbízásadásnak – kvázi felbujtásként – a tényállásra kell vonatkoznia, azaz az elkövetési magatartásra, és a tényállás részét képező egyéb ismérvekre. A megbízónak szándékosan kell cselekednie, de itt is elegendő az eshetőlegesen szándék.

³⁰ HR 1983. március 22., NJ 1983, 502.

³¹ HR 1986. december 16., NJ 1987, 321, 322; HR 1987. szeptember 14., NJ 1988, 45.

³² HR 1985. május 14., NJ 1986, 57.

³³ HR 1984. október 23., NJ 1985, 319; engedély nélküli taxifuvarak esetén nem kell minden egyes fuvarozási megbízást külön bizonyítani ahhoz, hogy el lehessen fogadni a megbízásadás tényét minden felrótt bűncselekményben.

6. Büntethetőségi akadályok

Előfordulhat, hogy a jogi személy jogellenességet vagy bűnösséget kizáró okra hivatkozik a holland Büntető Törvénykönyv 39–43. cikkei alapján.

6.1. A jogellenességet kizáró okok

Amennyiben a cselekményt jogellenességet kizáró ok fennállása alatt követik el (például jogos védelem, jogszabályi engedély, jogosultán kiadott hivatali parancs, végszükségű helyzet), akkor a jogellenesség hiánya kizárja a bűncselekményi jellegét.

6.2. A bűnösséget kizáró okok

Az eset konkrét körülményeitől függ, hogy a bűnösséget kizáró ok a jogi személy büntetlenségét biztosítja-e. Amennyiben például egy könyvelőt fenyegetéssel kényszerítenek okirat-hamisítás elkövetésére, aki ennél fogva kényszer hatása alatt cselekszik, de a jogi személynek mindez nem felróható, mert egy rajta kívülálló harmadik személy kényszerítette a könyvelőt, akkor a jogi személynél kizárt a bűnösség. Merőben más a helyzet azonban akkor, ha jogi személy vezetője vagy igazgatója kényszerítette a könyvelőt a bűncselekmény elkövetésére. Ekkor természetesen a jogi személy nem mentesül a felelősség alól.

Előfordulhat az is, hogy a tényleges elkövető pszichikai zavarok miatt beszámíthatatlan. Amennyiben a jogi személy vezetése (vagy valaki a vezetésből) tudott a beszámíthatatlanságról, és mégis hagyta, hogy az illető a maga útját járja, akkor a jogi személy felelőssége fennáll.

A jogosulatlanul kiadott utasításnak jóhiszeműen jogosultán kiadottnak való tekintésre történő hivatkozás csak abban az esetben vezet a bűnösség kizárásához, amennyiben a jogi személy vezetése alappal tekinthette az utasítást jogosultán kiadottnak.³⁴

Azokban az esetekben azonban, amikor a jogi személy hasznot húz a kényszerből vagy a beszámíthatatlanságból, a bűnösség kizárásának ezen okai nem írhatók a jogi személy javára.

6.3. Tényleges irányítók és megbízók

Csakúgy, mint azt az előzőekben a jogi személyek esetében láthattuk, a tényleges irányítóknak és megbízóknak is büntetlenséget biztosítanak a jogellenességet kizáró okok. A bűnösséget kizáró okok csak akkor mentik fel őket, amennyiben ezen ok személyesen őket érinti, azaz ha ők cselekedtek kényszer hatása alatt, vagy ők beszámíthatatlanok, vagy ha a jogosulatlanul kiadott utasítást ők maguk tekinthették jóhiszeműen jogosultán kiadottnak.

A tévedés csak akkor szünteti meg büntethetőségüket, ha a tévedés előidézése a tényleges irányítóknak vagy megbízóknak nem felróható.

³⁴ Lásd a 43. cikk 2. bekezdését.

7. Elkövetői alakzatok

Mivel a törvényszöveg bűncselekmény „elkövetéséről” beszél, így a jogi személy adott esetben tekinthető önálló vagy közvetett tettesnek, társtettesnek, felbujtónak vagy bűnégednek is.³⁵

7.1. A jogi személy részessége

A részesség büntethetősége vonatkozásában teljesülniük kell büntető törvény a 47., illetve 48. cikkeiben foglalt követelményeknek, egyebekben ugyanúgy kezelik a jogi személy büntethetőségét a részesség tekintetében, mint a tetesség esetén.

A részesség vonatkozásában feltételezhetjük, hogy a jogi személyek azon büntetőjogi normák címzettjei, melyek megtiltják az elkövetésre való rábírást és az abban való a bűnszegédi magatartást. Egyik részességi formára sem vonatkozik, hogy a büntethetőség olyannyira szorosan összefonódna a fizikai fellépéssel, hogy az alapján a jogi személyek kizártak lennének a részesek köréből. Továbbá a részesség vonatkozásában nem szükséges bizonyos személyes kvalifikáltság birtokában lenni, úgyhogy ezen a ponton sincs akadálya a jogi személy által való részességnek.

7.2. A jogi személy által elkövetett bűncselekményben való részesség

Egy jogi személy által elkövetett bűncselekményhez természetes személy vagy egy másik jogi személy részesi magatartása kapcsolódhat. Így lehetséges, hogy egy jogi személy egy másik jogi személyt felbujt, vagy hogy egy természetes személy bűnrészes egy olyan bűncselekményben, amelyet jogi személy követett el.

7.3. Tényleges irányításban/megbízásadásban való részesség és társtettség

Ténylegesre irányításra és megbízásra is fel lehet bujtani, ez esetben alkalmazzák a részességre vonatkozó rendelkezéseket.

A Legfelsőbb Bíróság eddig csak a tényleges irányításban való társtettségéről nyilatkozott, mégpedig akként, hogy – ugyan előfordulhat, hogy a tényleges irányításban érintettek egyeztetett megegyezések alapján olyan szorosan együttműködtek, hogy az egyik által elkövetett cselekmények akár a másoknak is betudhatóak, és nem számít, hogy konkrétan melyik tettet ki hajtotta végre; azonban ez esetben az érintettek mindegyikét külön tényleges irányítónak kell tekinteni, – a minősítésbe nem lehet a társtettség fogalmát belevenni.³⁶ Következésképpen a társtettségi elkövetői forma (a vádiratban és az ítélet rendelkező részében) arra használható, hogy az irányítói tevékenységet, melyet nem maga a vádlott követett el, neki betudják, ám ezen formát figyelmen kívül kell hagyni a minősítésben.

³⁵ vö. HR 1982. március 2., NJ 1982, 446.: két kft. által elkövetett társtettség.

³⁶ HR 1981. június 16., NJ 1981, 586.; HR 1984. május 29., NJ 1985, 6.

8. Stádiumtani rendelkezések

A jogi személy büntethető a bűncselekmény kísérlete miatt is. A kísérlet büntethetőségét ugyanúgy ítélik meg a jogi személyeknél, mint ahogyan a természetes személyek vonatkozásában.

Tekintve azonban, hogy a tényleges irányítás és megbízás büntethetősége – a jogi személy által elkövetett bűncselekményhez kapcsolódóan – járulékos jellegű, feltételezhetjük, hogy a tényleges irányítás vagy megbízás kísérlete nem büntethető. Hiszen az ilyesfajta kísérlet azt implikálja, hogy a jogi személy általi cselekmény nem jutott befejezetti szakba, a jogi személy nem követett el bűncselekményt. Mint ahogyan a felbujtás vagy bűnrészesség esetén is fogalmilag kizárt a kísérlet, a tényleges irányítás vagy megbízás kísérlete éppúgy nem esik a részességről rendelkező 45. cikk alá.

Az időbeli és területi hatály vonatkozásában a jogi személy által elkövetett bűncselekmény elkövetésének ideje és helyszíne releváns mind a jogi személy, mind a tényleges irányító és megbízó tekintetében.³⁷ Amennyiben a tényleges irányítás vagy megbízásadás külföldön történt, akkor is a holland jog alkalmazandó.³⁸

9. A jogi személyre kiszabható büntetések és alkalmazható intézkedések

Vannak olyan büntetési nemek és (kényszer)intézkedési formák, amelyek természetük-nél fogva nem szabhatók ki, illetve nem alkalmazhatóak jogi személyre. Ilyen például a szabadságvesztés vagy – a kényszerintézkedések közül – az előzetes letartóztatás.

Hollandiában a jogi személlyel szemben leggyakrabban alkalmazott szankció a pénzbüntetés. Amennyiben egy büntető normában az adott bűncselekményre nincs szankcióként megjelölve pénzbüntetés, a bíró a 23. cikk 5. bekezdése alapján mégis kiszabhat azt a jogi személyre. Ugyanakkor a pénzbüntetés meg nem fizetése esetén – természetesen – nem változtatható át szabadságvesztésre.

Alapjában véve a *pénzbüntetés maximumát* a büntető normában szereplő pénzbüntetés-kategória határozza meg. Azon bűncselekmények esetében, amelyeknél nem szerepel szankcióként pénzbüntetés, a bíró vétségek esetén legfeljebb az első kategóriába tartozó összeget, büntettek alkalmával legfeljebb a harmadik kategóriába tartozó összeget szabhatja ki pénzbüntetésül a 23. cikk 5. bekezdése alapján. Amennyiben a bíró a 23. cikk 5. bekezdése által meghatározott maximumot nem találja kielégítőnek, akkor veheti a következő magasabb kategória összegét maximumnak, figyelemmel a 23. cikk 7. bekezdésére, feltéve, ha az ily módon felemelt maximum összeg kiszabását részletesen indokolja.³⁹ Ez érvényes a jogi személyiséggel nem rendelkező társaságokra, a társulásokra és az alapítványokra is a 23. cikk 8. bekezdése alapján.⁴⁰

³⁷ HR 1975. október 21., NJ 1976, 119.

³⁸ HR 1988. október 18., NJ 1989, 496.

³⁹ HR 1999. november 30., NJ 2000, 95.

⁴⁰ A hajózási vállalatokat azonban, amelyek az 51. cikk 3. bekezdése értelmében egy tekintet alá esnek a jogi személlyel, a 23. cikk 8. bekezdése nem említi. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a hajózási vállalattal csak később – az 1990. május 23-i törvénnyel – bővült az 51. cikk, és elmulasztották a 23. cikk 8. bekezdését kiigazítani.

A mellékbüntetések közül a bizonyos jogoktól való megfosztás, az elkobzás és a bírói ítélet nyilvánosságra hozatala⁴¹ jönnek számításba a jogi személyre kiszabható büntetésként. Bizonyos jogoktól való megfosztás ritkán fordul elő, mivel azokat a jogokat, amelyektől való megfosztás lehetséges,⁴² a jogi személyek általában nem gyakorolhatják, azonban a jogosulatlanul szerzett haszon elvételével⁴³ kapcsolatos intézkedések jogi személyekre is alkalmazhatók.

A GBT az általános szankciók mellett még néhány egyéb szankciót is megnevez, melyek kizárólag gazdasági bűncselekmények esetén szabhatók ki a jogi személlyel szemben. Ilyen mellékbüntetésként nevesíti a törvény a vállalkozás részleges vagy teljes leállítást, az elkobzást, bizonyos jogoktól való megfosztást és bizonyos nyereségek megvonását.⁴⁴ Speciális intézkedésként szerepel a vállalkozás gondnokság alá helyezése és kötelezettség annak végrehajtására, amit jogellenesen elmulasztottak, valamint annak megsemmisítésére, amit jogellenesen hoztak létre, továbbá a bűncselekmény következményeinek jóvátételére.⁴⁵ A szankciók kiszabásának pontos szabályairól a GBT 9-16. cikkei rendelkeznek. Halaszthatatlan eljárási cselekményként már a bírósági tárgyalás előtt alkalmazhatók egyes intézkedések, mint például a vállalkozás leállítása.⁴⁶

A polgárjogi szankciók körében kiemelendő a Polgári Törvénykönyv 2:20 cikke, amelynek értelmében azok a jogi személyek, amelyeknek a tevékenysége, illetve a célkitűzése ellentétben áll a közrenddel, az Államügyészség kezdeményezésére betiltottnak nyilváníthatók, illetve megszüntethetők.

Bűncselekmények esetén az egyezségkötés lehetősége az adott bűncselekményre kiszabható szabadságvesztés büntetés maximumától függ. Amennyiben az hat év vagy annál kevesebb, lehetséges az egyezségkötés. Vétségek vonatkozásában mindig lehetséges az egyezségkötés.⁴⁷

A tényleges irányítókra és megbízókra kiszabható büntetések maximumát azok a büntetések határozzák meg, melyek a jogi személy által elkövetett bűncselekményre törvény által előírt szankcióként vannak meghatározva, azonban bűnrészesség esetén a maximumként megjelölt büntetési tétel a harmadával csökkenthető.⁴⁸ Ugyanakkor a jogi személyekre kiszabható pénzbüntetés 23. cikk 7. bekezdése alapján történő felemelése nem alkalmazható a tényleges irányítókra és megbízókra.

A mellékbüntetések mindegyikét ki lehet szabni adott esetben a tényleges irányítókra és megbízókra, valamint a GBT-ben megnevezett szankciók is kiszabhatók azon személyre, aki gazdasági bűncselekményt követett el.⁴⁹

Bűncselekmények esetén az egyezségkötés lehetőségét ugyanúgy szabályozzák a tényleges irányítók és megbízók tekintetében is, mint azt a jogi személy esetében láthatjuk.

A kényszerintézkedések vonatkozásában a jogi személyeknél értelemszerűen nincs lehetőség előzetes letartóztatásra. Ez azonban természetes személyekkel szemben, mint például a tényleges irányítókkal és megbízókkal kapcsolatban minden további nélkül

⁴¹ Lásd a holland Büntető Törvénykönyv 28-31., 33-35., illetve 36. cikkeit.

⁴² Lásd a 28. cikket.

⁴³ Lásd a 36e cikket.

⁴⁴ Lásd a GBT 7. cikkét.

⁴⁵ Lásd a GBT 8. cikkét.

⁴⁶ Lásd a GBT 28-32. cikkeit.

⁴⁷ Lásd 74. és 74c cikkeket.

⁴⁸ Lásd 49. és 45. cikkeket.

⁴⁹ Lásd a GBT 6. cikkét.

lehetséges. Az előzetes letartóztatás időtartamának vonatkozásában – melyet az elkövetett bűncselekményre kiszabható szabadságvesztés büntetés maximumához mérnek –, a megbízókra és a tényleges irányítókra a jogi személy által elkövetett bűncselekmény büntetési tétele az irányadó.

10. Büntetőeljárásai rendelkezések

A holland büntető eljárási törvény 528–532. cikkei tartalmaznak néhány büntető eljárási jogi rendelkezést a jogi személyekkel szembeni eljárás vonatkozásában. Ezek a rendelkezések leginkább a jogi személy képviselőjével és a jogi személy részére történő bírósági közlemények közzétételének módjával kapcsolatosak.

Az anyagi jogi törvény 51. cikk 2. bekezdése értelmében a jogi személy és a tényleges irányítók és megbízók ellen eljárást lehet folytatni, „*amennyiben a bűncselekményt a jogi személy követte el.*” Ezt a joggyakorlat akként értelmezi, hogy ha bűncselekmény elkövetését nem lehet megállapítani, akkor az eljárás kizárt a jogi személy és/vagy a tényleges irányító vagy megbízó ellen. A bűncselekmény hiánya abszolút eljárási akadályként kerül értékelésre és az Államügyészség megszünteti az eljárást. A jogi személy által elkövetett bűncselekmény bizonyítási problémáit azonban nem az Államügyészség általi eljárás-megszüntetés kérdésénél tárgyalják, hanem a büntető eljárási törvény 350. cikkénél, a bizonyítás kérdésénél: amennyiben a felrótt bűncselekmény elkövetése vagy hogy az adott bűncselekményt a jogi személy követte el, nem bizonyítható, akkor nem az Államügyészség szünteti meg az eljárást, hanem felmentő ítélet születik, mind a jogi személy, mind a tényleges irányító/megbízó vonatkozásában.⁵⁰ Ugyancsak – az ítélt dolog hatályával bírót – felmentő ítéletet kell hozni a tárgyaláson abban az esetben, ha a vádban szereplő és bizonyítottan nyilvánított tényállás nem minősül bűncselekménynek.⁵¹ A tényleges irányító büntetőjogi felelősségéről döntő fellebbviteli bírót ugyanakkor nem köti a jogi személy – valamely bírót által első fokon hozott – jogerős felmentése.⁵²

Az Államügyészség szabadon folytathat eljárást a jogi személy és/vagy a tényleges irányító vagy megbízó ellen,⁵³ illetve el is tekinthet a jogi személy elleni további eljárástól, és folytathatja csak a tényleges irányító vagy megbízó ellen az eljárást.⁵⁴ Azon lehetőség, hogy „*együttesen*” folytassanak eljárást a jogi személy és a tényleges irányító és/vagy megbízó ellen,⁵⁵ nem jelenti azt, hogy az eljárásoknak egyidejűleg kell zajlaniuk.⁵⁶ Nem szükséges tehát, hogy a jogi személy és a tényleges irányító/megbízó vádlottárs legyen.

A jogi személy és/vagy a tényleges irányító vagy megbízó elleni eljárás nem zárja ki más természetes személyek elleni eljárást. Ellenük eljárást lehet folytatni önálló (esetleg funkcionális) tettesként, társtettesként való elkövetés, az elkövetésre való felbujtás vagy

⁵⁰ Hágai Bíróság 1996. október 6., NJ 1997, 16.

⁵¹ HR 1988. december 13., NJ 1989, 557.

⁵² HR 1999. április 6., NJ 1999, 633.

⁵³ Lásd az 51. cikk 2. bekezdését.

⁵⁴ HR 1988. május 31., NJ 1989, 60.

⁵⁵ Lásd az 51. cikk 2. bekezdés 3° pontját.

⁵⁶ HR 1988. december 6., NJ 1989, 497.

bűnszegély esetében.⁵⁷ A jogi személy tettesi minősége nem zárja ki azt, hogy ugyanazon bűncselekmény tettesének tekintsenek természetes személyt is; sőt az Államügyészségnek lehetősége van arra, – amennyiben egy vezető funkcionáriust azzal gyanúsítanak, hogy személyesen ő hajtotta végre a konkrét tényállás egyes elemeit –, hogy vagy önálló eljárást kezdeményezzen a természetes személy ellen vagy az 51. cikk alapján folytassa le az eljárást a természetes személy ellen is, esetleg a jogi személy ellen folytatott eljárás keretében.⁵⁸ Amennyiben azonban az elkövetett cselekmény személyes kvalifikáltságot feltételező különös bűncselekmény, és csak a jogi személy rendelkezik e szükséges minőséggel, akkor nincs lehetőség arra, hogy a vezető funkcionárius ellen önállóan folytassanak eljárást.⁵⁹

A jogi személy *csődbejutása* nem zárja ki a büntetőeljárás lefolytatását.⁶⁰ A csődbejutottnak nyilvánított jogi személyt – a holland büntető kódex 69. cikkének analógiájára – tehát nem tekintik „halottnak.” Amennyiben a jogi személy jogutódlással szűnik meg, akkor a jogutód ellen lehet eljárást folytatni azoknak a bűncselekményeknek az elkövetése miatt, melyeket a jogelőd követett el. Arra vonatkozóan pedig, hogy melyik jogi személy ellen folytassanak eljárást, nem a polgárjogi „kötös” a meghatározó tényező, hanem a társadalmi valóság.⁶¹ A megszüntetett jogi személy ellen is lehet eljárást folytatni, amennyiben az eljárás kezdetekor a megszűnés ténye jóhiszemű harmadik személy előtt még nem ismert, például azért, mert a cégbírósági nyilvántartásba még nem vezeték be.⁶² A kiszabott pénzbüntetés végrehajtható a megszűnés után is.⁶³

Függetlenül attól, hogy a jogi személy elleni eljárás esetleg (már) nem lehetséges, a természetes személyek ellen le lehet folytatni az eljárást mind tettesség vagy részesség, mind tényleges irányítás/megbízás miatt.⁶⁴

A holland Alkotmány 7. fejezetében felsorakoztatott *közjogi jogi személyek* (települések, tartományok, vízügyi hatóságok közigazgatási területei stb.) ellen nem minden körülmény között lehet eljárást folytatni. A holland Legfelsőbb Bíróság 1998. január 6-án hozott döntéséig⁶⁵ az a szabály volt érvényben, hogy nem lehetett eljárást indítani, amennyiben ezen jogi személyek a rájuk bízott hatósági feladat ellátása keretén belül követtek el bűncselekményt.⁶⁶ Az imént említett döntés meghozatalakor a Legfelsőbb Bíróság korlátozta ezen jogi személyek büntetőjogi immunitását, mivel úgy ítélte meg, hogy az eljárás csak abban az esetben kizárt, amennyiben „*a vonatkozó magatartásokat – jellegükből adódóan – a köztisztületre bízott (köz)igazgatási feladat ellátása keretén belül csak a közigazgatási funkcionáriusok tehetik meg és kizárt, hogy harmadik*

⁵⁷ DOELDER, H. – HART, A. C.: *De strafbaarheid van natuurlijke personen voor strafbare feiten begaan door een rechtspersoon*, DD, 1983, 47–48. p. In: Cleiren-Nijboer: VanWoensel ... i m. 344. p.

⁵⁸ HR 1986. október 21., NJ 1987, 362.

⁵⁹ Lásd e tárgykörben: HR 1979. november 13., NJ 1980, 108.: A forgalmi adóról szóló törvény értelmében egyedül a jogi személyt számít „vállalkozónak”; ezért sem az igazgató, sem valamely részvényes nem minősíthető elkövetőnek.

⁶⁰ HR 1979. november 13., NJ 1980, 108.

⁶¹ Lásd e tárgykörben: HR 1980. október 2., NJ 1981, 123.: Az eljárás alatt álló „új” Kft. ugyanúgy működik, mint a „rég” Kft., ugyanaz az igazgatója és a neve, tehát eljárást lehet ellene folytatni azon bűncselekmények miatt, melyeket a „rég” Kft. követett el.

⁶² HR 1994. március 8., NJ 1994, 408.

⁶³ HR 1987. november 24., NJ 1988, 395.

⁶⁴ HR 1988. december 6., NJ 1989, 497; HR 1991. február 12., NJ 1991, 528.

⁶⁵ NJ 1998, 367.

⁶⁶ HR 1981. október 27., NJ 1982, 474.; HR 1990. október 23., NJ 1991, 496.

személy a köztestülethez hasonlítható félként vegyen részt a társadalmi érintkezésben.⁶⁷ Amennyiben az idézett kritérium nem teljesül, a bíró kivételesen felmentő ítéletet hozhat azon körülmény alapján is, hogy a hatósági feladat ellátása miatt volt jogos az adott magatartás.⁶⁸

Ha a közjogi jogi személy ellen az előzőekben említett okoknál fogva nem lehet eljárást folytatni, akkor ezen jogi személy alkalmazásában álló hivatalnokok elleni eljárás is kizárt.⁶⁹

A holland állam vonatkozásában már más megfontolások érvényesek, mint a közjogi jogi személyeknél láthatjuk. A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a holland állam ellen nem lehet eljárást folytatni, mert az állam tetteit úgy kell tekinteni, hogy azok a közérdek képviselőjére szolgálnak. A politikai vezetők számadással tartoznak a parlamentnek, ők az állam hivatalnokai, akik ellen eljárást lehet indítani hivatali bűncselekmények miatt; az állam azonban büntetőjogilag nem lehet felelős.

11. Vádirati kellékek

A jogi személy által elkövetett bűncselekmény vonatkozásában a vádiratnak a holland Büntető Eljárási Törvény 261. cikkében foglalt általános követelményeknek kell megfelelnie, ugyanolyan formai és tartalmi kellékekkel bír, mint a természetes személy ellen indított büntető eljárásban alkalmazott vádirat. A vádból világosan ki kell derülnie, hogy a gyanúsított jogi személy, de nem szükséges kitérni arra, hogy az illető az 51. cikk értelmében vett jogi személy, bár ennek természetesen – minden kétséget kizáróan – így kell lennie. Általában azt sem kell megemlíteni, hogy a jogi személy természetes személy által „cselekedett”,⁷⁰ de a gondatlanságból elkövetett bűncselekmények (pld. a gondatlanságból elkövetett emberölés, 307. cikk) esetében a vádindítványban a bűnösségre is ki kell térni és ez eredményezheti azt, hogy a természetes személy cselekményét a vádiratban közelebbről meg kell határozni.⁷¹ Annak a megítélése azonban, hogy a viselkedés betudható-e a jogi személynek, mindig a bíróság feladata azzal, hogy még a „vasdrótkritériumok” megemlítése sem szükséges a vádiratban. A bűncselekmény elkövetésének időpontját és helyszínét azonban meg kell határozni; amennyiben csak a jogi személy alapításának helyszínét nevezik meg, a bíróság ezt értelmezi az elkövetés helyszínének.⁷²

A tényleges irányítás és megbízásadás vonatkozásában a vádirat megjelöli, hogy a szóban forgó jogi személy egy bizonyos – tényszerűen leírt – bűncselekményt követett el, „amely bűncselekménynek a vádlott tényleges irányítója volt”, illetve „amely bűncselekményre a vádlott megbízást adott”. A tényleges irányítás és a megbízás fogalmak kellően tényszerűek, ezért nem szükségeltetik közelebbi meghatározás.⁷³ A tényleges irányítás vagy megbízásadás időpontjának és helyszínének megadása nem szükséges;

⁶⁷ HR 1998. június 30., NJ 1998, 819. Ezen jogviszonyok konkrét meghatározása során olyan közjogi feladatokra gondolhat a jogalkotó, mint például az útlevelek kiadása vagy a házasságkötések.

⁶⁸ A holland Legfelsőbb Bíróság ezen döntésről lásd KONING – NIJBOER: De vervolging en berechting van overheden. *NJB*, 1998, 732-737. p.

⁶⁹ HR 1996. április 23., NJ.1996, 513.

⁷⁰ HR 1982. március 2., NJ 1982, 446.

⁷¹ TORRINGA, R.A.: *Strafbaarheid i.m.*, 138. p.

⁷² HR 1986. október 14., NJ 1987, 391.

⁷³ vö. HR 1981. június 16., NJ 1981, 586.; HR 1984. május 29., NJ 1985, 6.

elengő a jogi személy által elkövetett bűncselekmény időpontjának és helyszínének rögzítése. Amennyiben valamely személyt mind irányítással, mind megbízásadással vádolnak, az ítéletben nem kell a bíróságnak választania a két alternatíva között, mindkettő megjelölendő.⁷⁴

A jogi személyek tekintetében szinte ugyanúgy hangzik a minősítés, mint a természetes személyek vonatkozásában, azzal a feltétellel, hogy ki kell egészíteni azzal, hogy a bűncselekményt a jogi személy hajtotta végre vagy követte el (például: „jogi személy által elkövetett okirat-hamisítás”). A tényleges irányítás és megbízás esetében ugyanúgy hangzik a minősítés, mint a jogi személy esetében, kiegészítve azzal, hogy a vádlott tényleges irányító vagy megbízó volt (például: „jogi személy által elkövetett okirat-hamisítás, ám a vádlott adott megbízást a bűncselekmény elkövetésére” vagy „jogi személy által elkövetett okirat-hamisítás, ám az illető volt a tiltott viselkedés tényleges irányítója”).

A vádiratban nem szükséges az 51. cikk konkrétan megjelölni, azonban a bíróságnak az ítéletben ezen cikkekre – a büntető eljárásjogi törvény 358. cikkének 4. bekezdése alapján – utalnia kell mint az egyik olyan rendelkezésre, amelyen a jogi személy büntetősége alapul.⁷⁵

Összegző értékelés

Egyesek szerint a kontinentális Európa dogmatikai alapjaiból kifejlődött jogi kultúrák közül Hollandia az egyik legfejlettebb jogi szabályozást felmutató ország a jogi személyek büntetőjogi felelősségének kérdéskörében. Mások inkább a dogmatikai alapot nélkülöző, praktikus szemléletű jogi szabályozást látják a holland megoldásban. Tény azonban, hogy a jogintézmény Hollandiában évszázados hagyományokra tekint vissza, és az idők során a jogtudomány és a gyakorlat folyamatosan kidolgozta a praktikus jogintézmény alkalmazhatósági feltételeit.

A csatolt táblázatok alapján megállapítható, hogy a holland Államügyészségnél évente átlagban kb. 25.000 jogi személyt érintő büntető ügy miatt indul eljárás és ezekből évente átlagban kb. 20.000 ügy a bíróságon nyer befejezést. Az esetek jelentős hányada egyezséggel zárul. A kiszabott szankciók közül legjelentősebb a pénzbüntetés és csak kivételként szerepel a vállalkozás részleges vagy teljes beszüntetése. A pénzbüntetések átlagos összege alacsonynak minősíthető, bár e tárgykörben hiteles képet a szankcionált vállalkozások éves árbevételének ismeretében kaphatnánk.

A jogi személy büntető eljárásban történő szankcionálásával foglalkozó magyar törvény alkalmazhatósága tekintetében több szempontból is tanulmányozásra érdemes a holland modell. Egyrészt a jogi személy felelősségre vonásához szükséges és a holland bírói gyakorlat által kimunkált feltételek meghonosítása esetenként a magyar joggyakorlat számára is hasznosítható lenne. Másrészt a magyar törvényben ildomos lenne a jogi személlyel szemben alkalmazható szankciók körének kibővítése, amely bővítés során a holland megoldás ismét példaértékű lehet.

⁷⁴ 1986. december 16., NJ 1987, 322.

⁷⁵ HR 1979. október 9., NJ 1980, 59, 95.

A bíróság által első fokon letárgyalt ügyek, amelyekben az Államügyészség vádat emelt – bírói csoportosításban

Befejezés éve	Összes	Ismeretlen	Bűnösítés kiszabása mellett	Bűnösítés kiszabásának mellőzésével	Eljárás-megszüntetés	Felmentés	Más bírósági eljáráshoz csatolt ügy	Államügyészség által megfellebbezett határozat	Egyéb bírói végzések
1994	3.283	22	2.892	35	33	217	35	39	10
1995	2.887		2.487	29	34	219	57	55	6
1996	2.716		2.311	43	31	208	37	37	4
1997	2.900		2.526	17	14	227	47	47	7
1998	2.993	1	2.647	22	25	177	43	43	4
1999	2.468		2.110	26	32	168	33	33	16
2000	2.025		1.719	23	22	135	36	36	15
2001	1.821	24	1.546	24	15	108	36	36	7
open	2.416	2416							

Első fokon befejezést nyert bírósági ügyek – kiszabott pénzbüntetések és intézkedések szerinti csoportosítása

Befejezés éve	Büntetéssel/intézkedéssel végződött ügyek száma				Pénzbünt. összege (Guldenben defláció nélkül)	Átl. pénzbüntetés (Guldenben , defláció nélkül)	Vállalkozás teljes vagy részleges beszűntetése	Elkobzás	A lefoglalt javak elkobzása	A lefoglalás feloldása
	Összes	Nincs pénzbüntetés	Feltétel nélküli + feltételes pénzbüntetés	Feltétel nélküli pénzbüntetés és						
1994	2.960	158	2.802	2.651	12.726.137	4.801	15	19	33	23
1995	2.550	127	2.423	2.281	4.631.126	2.030	17	19	21	25
1996	2.385	142	2.243	2.071	4.115.131	1.987	18	17	32	24
1997	2.557	124	2.433	2.269	7.556.535	3.330	15	17	21	15
1998	2.694	136	2.558	2.374	5.484.621	2.310	16	15	34	7
1999	2.168	101	2.067	1.872	3.641.666	1.945	15	18	21	5
2000	1.764	73	1.691	1.505	4.862.798	3.231	12	13	15	4
2001	1.585	63	1.522	1.358	3.914.977	2.883	6	12	19	3
Összes év	18.663	924	17.7399	16.381	46.932.991	2.865	114	130	196	106

A jogi személyre vonatkozó számadatok

(A holland Igazságügyi Minisztérium által megküldött statisztikai adatok alapján)

Az Államügyészre beérkezett ügyek

Beérkezés éve	Összes	Kanton ügyek	Bírósági ügyek
1994	35.185	11.180	24.005
1995	34.965	13.290	21.675
1996	28.605	8.890	19.715
1997	25.333	7.397	17.936
1998	26.685	7.408	19.277
1999	25.870	8.491	17.379
2000	23.689	7.079	16.610
2001	19.057	3.337	15.720

Az Államügyész által befejezett ügyek

Bírósági ügyek száma		Az Államügyész általi befejezés							
Az Államügyész általi befejezés éve	Összes	Ismeretlen	Beidézés	Áttétel	Feltétel nélküli megszüntetés	Feltételes megszüntetés	Egyesítés	Egyezség	Egyezség átl. összege (Guldenben, defláció nélkül)
1994	25.207		3.180	2.722	3.611	83	585	15.026	741
1995	22.520		2.640	2.013	3.310	132	610	13.815	825
1996	20.215		2.749	1.733	2.654	61	559	12.459	855
1997	17.191		3.092	1.219	2.474	71	422	9.913	910
1998	19.474		2.800	1.647	2.353	118	611	11.945	956
1999	17.646		2.287	1.503	2.146	68	414	11.228	1.027
2000	16.318		2.060	1.079	1.902	67	357	10.853	1.072
2001	15.742		1.969	984	1.876	76	363	10.474	1.307
open	4.927	2.231	601	168	36	7		1.884	

ZSANETT FANTOLY

THE CRIMINAL RESPONSIBILITY OF LEGAL PERSON
IN DUTCH LAW

(Summary)

The study gives a survey about the historical development and operational regulation of the criminal responsibility of the legal person in Dutch law. It approaches the topic in question both from a theoretical and practical point of view emphasising certain problematic issues raised by legal practice.

The author also examines the legal institution in terms of criminal substantive law and procedural law. Within substantive law the author lays special emphasis on dogmatic and sanctional questions, on the general and special conditions of calling a legal person to account. Besides, concerning procedural law the study also touches upon the possibility of simultaneous legal proceedings taken against a legal person and a delinquent natural person.

The peculiarity of the study -in the Hungarian setting- lies in the fact that it gives answer to the problematic issues of the criminal responsibility of a legal person by presenting the functioning of an existing legal institution in Holland, an efficiently operating constitutional state.

Nyomás és kötés készült az Officina Press Kft.-ben
6721 Szeged, Vadász u. 2/B – 2003-166
Felelős vezető: Kinyik Erika

ZSANETT FANTOLY

THE CRIMINAL RESPONSIBILITY OF LEGAL PERSON IN DUTCH LAW

(Summary)

The study gives a survey about the historical development and operational regulation of the criminal responsibility of the legal person in Dutch law. It approaches the topic in question both from a theoretical and practical point of view emphasising certain problematic issues raised by legal practice.

The author also examines the legal institution in terms of criminal substantive law and procedural law. Within substantive law the author lays special emphasis on dogmatic and sanctional questions, on the general and special conditions of calling a legal person to account. Besides, concerning procedural law the study also touches upon the possibility of simultaneous legal proceedings taken against a legal person and a delinquent natural person.

The peculiarity of the study—in the Hungarian setting—lies in the fact that it gives answer to the problematic issues of the criminal responsibility of a legal person by presenting the functioning of an existing legal institution in Holland, an efficiently operating constitutional state.

Nyomás és kötés készült az Officina Press Kft.-ben
6721 Szeged, Vadász u. 2/B – 2003-166
Felelős vezető: Kinyik Erika

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus LXII.

- Fasc. 1. *Bató Szilvia*: Büntetőjogi szankciórendszer a reformkorban (Szeged, 2002.) 36 p.
- Fasc. 2. *Bobvos Pál*: A szövetkezeti vagyon szabályozása az új szövetkezeti törvényben, különös tekintettel a fel nem osztható vagyona (Szeged, 2002.) 16 p.
- Fasc. 3. *Fantoly Zsanett*: Societas delinquere non potest ...? (Szeged, 2002.) 14 p.
- Fasc. 4. *Gellén Klára*: Az akarat szerepe a szerződéskötés során, különös tekintettel a színlelésre (Szeged, 2002.) 39 p.
- Fasc. 5. *Gémes Gábor*: A munkaügyi ellenőrzés gyakorlati kérdései a jogi szabályozás tükrében (Szeged, 2002.) 16 p.
- Fasc. 6. *Görög Márta*: Összehasonlító utazási jog a német, svájci és magyar utazási jog tükrében (Szeged, 2002.) 52 p.
- Fasc. 7. *Hajdú József*: A munkavállalók magánszférájának védelme, különös tekintettel az adatvédelemre (Szeged, 2002.) 54 p.
- Fasc. 8. *Heka László*: A horvát Sabor (Szábor) jogtörténeti szerepe (Szeged, 2002.) 43 p.
- Fasc. 9. *Juhász Zsuzsanna*: A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtön szabályok ajánlásai (Szeged, 2002.) 36 p.
- Fasc. 10. *Juhászné Zvolenszki Anikó*: A felülvizsgálati eljárás szabályainak koncepcionális változásai (Szeged, 2002.) 30 p.
- Fasc. 11. *Kamplér Béla*: Eladósodás és pénzügyi önállóság a települési önkormányzatoknál (Szeged, 2002.) 26 p.
- Fasc. 12. *Kiss Barnabás*: Az egyenjogúság problémája a magyar közjog (államjog) II. világháború utáni fejlődésében a rendszerváltásig (Szeged, 2002.) 28 p.
- Fasc. 13. *Kovács Judit*: A magánvád szabályozásának hazai története az 1973. évi I. törvény megjelenéséig (Szeged, 2002.) 38 p.
- Fasc. 14. *Köblös Adél*: Joghatósági szabályok Európában és Magyarországon (Szeged, 2002.) 63 p.
- Fasc. 15. *Tekla Papp*: About the Japanese Company Law (Szeged, 2002.) 38 p.
- Fasc. 16. *Révész Béla*: A proletárdiktatúra államvédelmi funkcióinak változásai az első Nagy Imre-kormány idején (Szeged, 2002.) 90 p.
- Fasc. 17. *Ruszoly József*: Az országgyűlési népképviselőt kezdetei Bihar vármegyében (Két tanulmány) (Szeged, 2002.) 75 p.
- Fasc. 18. *Szondi Ildikó – Kovács Péter – Idovika Bettina*: A családok helyzete Szeged város lakótelepein (Szeged, 2002.) 30 p.
- Fasc. 19. *Moritz Weiß*: Rechtliche Behandlung von intelligenten Shopping Agenten im Internet (Szeged, 2002.) 32 p.

Tomus LXIII.

- Fasc. 1. Attila *Badó* – János *Bóka* – Zsolt *Nagy*: Hungarian Lawyers in the Making: Selection Distortions after the Democratic Changes in Hungary (Szeged, 2003.) 20 p.
- Fasc. 2. *Bató Szilvia*: A magzatelhajtás tényállása az osztrák és a magyar jogtudományban a Theresianától 1848-ig (Szeged, 2003.) 34 p.
- Fasc. 3. László *Blutman*: Community acts: grounds of invalidity (Szeged, 2003.) 17 p.
- Fasc. 4. *Bobvos Pál*: A mezőgazdasági szövetkezetek magántulajdonon alapuló földhasználatára (Szeged, 2003.) 17 p.
- Fasc. 5. *Fantoly Zsanett*: A jogi személy büntetőjogi felelőssége Hollandiában (Szeged, 2003.) 22 p.
- Fasc. 6. *Fülöp Viktória*: A szociális jogok individualizációja (Szeged, 2003.) 17 p.
- Fasc. 7. *Hajdú József*: A munkavállalók személyes adatainak a védelme az EU és a tagállamok jogában, különös tekintettel az elektronikus kommunikációra (Szeged, 2003.) 102 p.
- Fasc. 8. *Homoki-Nagy Mária*: Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatában (Szeged, 2003.) 66 p.
- Fasc. 9. *Horváth Szilvia*: Közösségi jog a hulladékgyűjtés területén (Szeged, 2003.) 33 p.
- Fasc. 10. *Józsa Zoltán*: Önkormányzati reformok az elmúlt évtizedben (Anglia, Hollandia, Németország, Svájc, Magyarország) (Szeged, 2003.) 52 p.
- Fasc. 11. *Kamplér Béla*: Az önkormányzati pénzügyek hazai történetének adójogi megközelítése (Szeged, 2003.) 31 p.
- Fasc. 12. *Kiss Barnabás*: Az egyenlő bánásmód elvének és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának jogi szabályozása (Szeged, 2003.) 38 p.
- Fasc. 13. *Kovács M. Péter* – *Szondi Ildikó*: Úton az információs társadalom felé (Szeged, 2003.) 20 p.
- Fasc. 14. *Nagy Ferenc*: Egyes büntetésekről és büntetőjogi intézkedésekről de lege lata és de lege ferenda (Szeged, 2003.) 69 p.
- Fasc. 15. *Nagy Tamás*: Narratív tematika a kortárs amerikai jogelméletben (Szeged, 2003.) 29 p.
- Fasc. 16. *Papp Tekla*: A koncesszió magyar története (Szeged, 2003.) 23 p.
- Fasc. 17. *Révész Béla*: Az állambiztonságtól a nemzetvédelemig (Szeged, 2003.) 92 p.
- Fasc. 18. *Rúzs Molnár Krisztina*: A munkatügyi viták rendezésének története Magyarországon (Szeged, 2003.) 35 p.
- Fasc. 19. *Szondi Ildikó* – *Gyémánt Richárd*: Az erdélyi szászok a népszámlálási adatok tükrében (Szeged, 2003.) 50 p.
- Fasc. 20. *Tóth Judit*: Non-profit szervezetek a nemzetközi jogi szinten (Szeged, 2003.) 16 p.
- Fasc. 21. *Zámbó Géza*: Gyámság, gyermekvédelem, az intézeti gyámság problematikája (Szeged, 2003.) 37 p.